

Александар
СИМОНОВСКИ
Институт за
национална
историја – Скопје

РАЗОБЛИЧУВАЊЕТО НА ЧЕТНИЧКАТА ПЛАТФОРМА ОД СТРАНА НА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕЊЕ НА МАКЕДОНИЈА

Четничката организација којашто започнал да ја организира полковникот Драгољуб Михаиловиќ-Дража по капитулацијата на војската на Кралството Југославија во април 1941 година била формирана на пределот Равна Гора (на планината Суворор) во западна Србија. На Равна Гора бил основан првиот штаб и таа станала симбол на четничката организација.¹ По 15 ноември 1941 година југословенската емигрантска влада и британската влада го признале полковникот Дража Михаиловиќ за водач на движењето на отпорот во окупирана Југославија, чие службено име било Југословенска војска во татковината.² Во јануари 1942 година Дража Михаиловиќ бил поставен за министер на војската, воздухопловството и морнарицата во југословенската емигрантска влада.³

Четничката организација требало да се организира и да создаде цврста воена сила, која во одреден момент, при поволни услови, ќе крене општо востание за преземање на власта во

¹ Милан Б. Матић, *Равногорска идеја у штампи и пропаганди четничког покрета у Србији 1941-1944* (Београд: ИСИ, 1995), 15.

² Драгољуб М. Михаиловиќ, *рат и мир ђенерала: изабрани ратни списи*, друга књига, приредили: Милан Весовиќ, Коста Николиќ, Бојан Б. Димитријевиќ (Београд: Српска реч, 1998), 173-174.

³ Жарко С. Јовановиќ, *Неостварени ратни циљеви Драже Михаиловића у Србији 1941-1945* (Београд: ИНИС, 2001), 341-342.

Југославија и реставрирање на кралскиот државен поредок.⁴ Погодна околност за Дража Михаиловиќ би била евентуалната инвазија на западните сојузници на окупирана Југославија. Во таа фаза од војувањето четниците би војувале против Оската заедно со сојузничките сили, кои би биле главниот фактор при потиснувањето на непријателот од земјата. Од друга страна, пак, четниците требало да го бранат стариот југословенски систем борејќи се против конкурентите за власт во повоена Југославија, првенствено против народноослободителното движење (НОД) организирано и раководено од Комунистичката пратија на Југославија (КПЈ).⁵ Поаѓајќи од претпоставката дека Оската мора да биде поразена во војната без оглед на тоа дали четничките сили можат сами да направат нешто или не, Дража Михаиловиќ сметал дека доколку нè ја уништи КПЈ, тогаш истата ќе претставува проблем поради тоа што може да стане важен елемент во југословенската политика за време на војната, а особено по ослободувањето. Од таа причина, за спречување на развитокот на НОД, четниците требало да водат вооружена борба против партизаните бидејќи во КПЈ гледале главен политички противник за освојување на власта во идната Југославија.⁶

Четничкото движење се стремело кон обединување на српскиот народ во една политичка единица, Југославија „да биде уредена како федеративна држава во облик на уставна и парламентарна наследна монархија, со народната династија Караѓорѓевиќ и со кралот Петар II на чело“, и составена од 3 федерални единици: српска, хрватска и словенечка.⁷ Во ваквата платформа за уредувањето на повоена Југославија (која се гледала низ призмата на Голема Србија), национално биле признаени само Србите, Хрватите и Словенците. За Македонците немало место во преуредената Југославија, тие се третирали како дел од српскиот народ, а нивната територија како српска. Македонија била именувана како Јужна Србија. Сообразно со таквата програмска

⁴ Јовановиќ, *Неостварени ратни циљеви*, 31.

⁵ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 170, 233.

⁶ Jozo Tomasevich, *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941-1945* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979), 121, 145-146, 154-155, 165.

⁷ Милан Весовиќ and Коста Николиќ, *Уједињене српске земље: равноргорски национални програм* (Београд: Време књиге, 1996), 166-172, 190-197, 223-227, 262-268, 278-286.

поставеност, во Упатствата бр. 1 и 2 од 5 февруари 1944 година упатени од Дража Михаиловиќ до Југословенската организација на равногорките се споменува Јужна Србија, па така во Упатството бр. 2 е уочлива негативната критика на концептот на КПЈ за признавање на постоењето на македонскиот национален идентитет и во тој правец е напишано: „Косово и Јужна Србија, колекции на Српството, за кои толку жртви се поднесени и по Куманово и Брегалница, комунистите, на чело со Тито, сега му го продаваат Косово на Арнаутите, а Јужна Србија на 'Македонците'“.⁸ Таков бил и случајот кога Националниот комитет на Јужна Србија⁹ се пројавил со Проглас под наслов *Јужносрбијанци*. Во Прогласот е споменат поимот Македонија, меѓутоа само како географски термин, и соодветно на тоа, македонската национална индивидуалност е негирана, воопшто не се споменува, за што доволно говори и насловот *Јужносрбијанци*. „Југот“ е третиран како „колекција на српството“, се укажува на судбината на „српскиот народ“ на југ и на тоа дека без „учество на српскиот, хрватскиот и на словенечкиот народ, не може да биде решен ниеден проблем на Југославија“, особено „прашањето на југословенска Македонија“. Понатаму е истакнато: „Нашиот животен идеал е служба на Југот... Јужносрбијанци, на собир. Каде и да сте и каде и да сте живееле на територијата на Југославија, да се собереме и да се обединиме. Тоа е потреба, тоа е услов за нашата акција. Ги повикуваме сите добронамерни, сите искрени и чесни патриоти... на кои им лежи на срце судбината на Југот да се соберат околу Националниот комитет за ослободување на Јужна Србија... Компактни, сложни и обединети, ние ќе бидеме способни да ги совладаме сите тешкотии што се пред нас, без оглед на тоа кој како гледа на послевоеното уредување на Југославија, бидејќи нашата цел е јасна: ослободување на Јужна Србија од окупаторот и оние што нам секогаш

⁸ Драгољуб М. Михаиловиќ, *рат и мир ђенерала: избрани ратни списи*, прва књига, приредили: Милан Весовиќ, Коста Николиќ, Бојан Б. Димитријевиќ (Београд: Српска реч, 1998), 167-168.

⁹ Во јули 1944 година била формирана Команда за Јужна Србија – Горски штаб 710 со седиште во селото Бачина, околија Варварин – централна Србија. При овој Штаб бил формиран и Национален комитет на Јужна Србија, чиј претседател бил Орестие Крстиќ. Славка Фиданова, „Четничката организација на Дража Михајловиќ во Прилеп и Прилепско 1943 – 1944“ во зборникот *Прилеп и Прилепско во НОВ 1944 – 15 мај 1945 година*, книга I/2 (Скопје: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ Прилеп, 1985), 274.

ни биле туѓи... Југославија наскоро ќе воскресне... Со нас се југословенската војска во татковината на чело со началникот на Штабот на Врховната команда, генералот Дража Михаиловиќ, и нашите моќни сојузници Америка, советска Русија и Англија“.¹⁰ Карактеристично е тоа што во овој Проглас никаде не се истакнува повоеното државно уредување на Југославија, кралот Петар II не се споменува, но сепак наведувањето на Дража Михаиловиќ го определува самиот карактер на Прогласот.

Дејството на четничката организација не го одминало делот на Македонија во рамките на Кралството Југославија, за што во средината на 1942 година надлежниот Горски штаб 110 испратил емисари, меѓу кои и Миливоје Трбиќ-Војче, со задача да организираат четничка организација и чети во Велешко, Порече, Кичевско и во Прилепско.¹¹ На територијата од десната страна на реката Вардар требало да бидат опфатени лицата што ќе можат: „...да руководат со воената организација и други цивили који би работеле со народот... така да сваки срез би имал по еден одбор свој који би сачињавал една врста штаб и тој (би, б.н.) работал све што требе за својот срез“.¹² За време на војната, четничката организација имала за цел да го вклучи македонскиот народ во четничките редови, да предизвика негово пасивизирање преку убедувањето дека сè уште не е време за вооружена борба против окупаторите, да го наруши единството на народот, да го запре приливот на нови борци во партизанските единици и да доведе до тоа постојаните борци да ги напуштат формациите на народноослободителната борба (НОБ), да не се соработува и да не се помагаат партизаните, и

¹⁰ Државен архив на Република Македонија, Скопје (ДАРМ), фонд (ф.) Народноослободителна борба (НОБ), кутија (кут.) 32, архивски број (арх. бр.) 1971.

¹¹ Архивско одделение на Институтот за национална историја, Скопје (АО ИНИ), ф. Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, кут. 2, Записник од сослушувањето на Миливој Василиев Трбиќ-Војче на 27 јануари 1947 година. ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – персонални досиеја од УДБ – оперативен архив, doss. 4032 Видоевски Радомир Божидар, А/К. 1082/2, Изјава на Војчо Трбиќ за Божидар Видојевиќ; ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – досиеја водени од поранешната МВР/УДБ, doss. 42200745 Сајковски Синадин Војислав, А/К. 113/25, Записник од сослушувањето на Сајковиќ Војо на 20 август 1949 година, Од Воја Сајковиќа /за Божу/.

¹² ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – персонални досиеја од УДБ – оперативен архив, doss. 4032 Видоевски Радомир Божидар, А/К. 1082/2, Изјава на Војчо Трбиќ за Божидар Видојевиќ, Изјави на Војо Сајковски.

со ова да биде оневозможен развојот на НОД и водењето вооружена борба против окупаторите.¹³ Конечниот исход требало да претставува обновување на поредокот во кој Македонците не би биле национално признаени.¹⁴

По пристигнувањето на неколкуте четнички емисари во Македонија во втората половина на јули или во август 1942 година,¹⁵ развиена е активност во Скопје, Порече, Прилепско и во Азот. Без да навлегуваме во подробностите како се одвивала акцијата на емисарите бидејќи, сепак, тоа е одделно прашање, тука само ќе посочиме примери како е вршена агитација при дејствувањето на Војче Трбиќ и на Воислав Сајковиќ во Прилепско и во Азот.¹⁶ Во прилепското село Браилово, пред присутните е истакнувано дека се дојдени да ги организираат поранешните воени обврзници во четничка организација и дека тие во одреден момент ќе бидат повикани „в шума“. Пропагирано е дека четниците ќе се борат за воспоставување на монархијата и за враќање на кралот Петар II на престолот. Од друга страна, во однос на партизаните е зборувано дека се комунисти и дека населението не треба да се вклучува во партизанските единици кои не можат да успеат затоа што немаат помош од никого наспроти помошта што ја примаат четниците од Англија. По ова, Војче Трбиќ развил активност во прилепските села Слечче, Црнилиште, Рилево и др., каде што ја водел истата пропаганда. Во селата каде што Војче Трбиќ наоѓал свои приврзаници, на одредени лица им издавал документи со свој потпис, назначувајќи ги за претседатели на општини тогаш кога четниците ќе ја освојат власта. На: „...сите кој бева собрани му

¹³ Велимир Брезовски, „Прилог за проучување на дражиќевската организација во Скопје и околината“ во зборникот *Скопје во НОВ 1942* (Скопје: Градски одбор на СЗБ од НОВ – Скопје, 1975), 317.

¹⁴ АО ИНИ, ф. Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, кут. 9, *Draž* Mihailović 1942, Организацијата на Дража Михајловиќ во Македонија (1941-1942), 5 (во ракопис).

¹⁵ АО ИНИ, ф. Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, кут. 2, Записник од сослушувањето на Миливој Василиев Трбиќ-Војче на 27 јануари 1947 година; ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – персонални досиеја од УДБ – оперативен архив, doss. 4032 Видоевски Радомир Божидар, А/К. 1082/2, Изјава на Војчо Трбиќ за Божидар Видојевиќ, Изјави на Војо Сајковски.

¹⁶ Славка Фиданова, „Напорите на КП за политичкото единство на масите во Велешко“ во зборникот *Велес и Велешко во Народноослободителната војна 1942* (Титов Велес: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ – Т. Велес, 1969), 27, 32.

давав во задача да прибират нови присталици за организацијата на Д.М. (Дража Михаиловиќ, б.н.), да прибират оружје и да го чуват, да пропагират против партизанското движење, да прибират податци колку војни обвезници, колку офицери и подофочера (подофицера, б.н.) имат и да чекат штом дојди згоден моменат ние ќе ги повикаме во борба“, вели Војче Трбиќ.¹⁷ Обидувајќи се да воспостави мрежа на четничкото движење во Азот, на состанокот одржан со НОД во селото Мокрени Војче Трбиќ истапил со ставот за организирање на населението на национална основа како „чисти Срби“, кои ќе се борат „за кралот и татковината“, и со тоа дека на четничката организација не ѝ требаат „нито Турци, ни Арнаути“, дека сè уште не е време за некаква акција и оружена борба против окупаторот, туку само за организирање, и дека за започнување на оружените дејства треба да се чека наредбата на кралот Петар II.¹⁸

Појавата, присуството и дејствувањето на четничката организација во Македонија за време на војната и последиците по борбата на македонскиот народ за национално ослободување и создавање сопствена македонска држава ги активирале комунистичката партиска организација на Македонија и другите органи на НОБ да интервенираат во разоткривањето на суштината на четничката платформа. Активностите преземени од страна на партиско-политичкото и военото раководство на НОД на Македонија заради разобличување на четничката идеологија и на Дража Михаиловиќ како експонент на југословенската емигрантска влада¹⁹ биле спро-

¹⁷ АО ИНИ, ф. Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, кут. 2, Записник од сослушувањето на Миливој Василиев Трбиќ-Војче на 27 јануари 1947 година.

¹⁸ ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – досиеја водени од поранешната МВР/УДБ, doss. 42200146002 Трбиќ Василије Миливоје, А/К. 111/17, Изјава од Стоилко К. Иванов-Планински; Стоилко Ивановски-Планински, „Селаните од Азот во Народноослободителната борба (1942 година)“ во зборникот *Велес и Велешко во Народноослободителната војна 1942* (Титов Велес: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ – Т. Велес, 1969), 79-80.

¹⁹ Во извршената анализа на Канцеларијата за стратемиски служби (Office of Strategic Service – OSS) во однос на прашањето за југословенска федерација од 8 јули 1944 година е наведено дека Живко Топаловиќ, поранешен социјалист, „а сега политички советник на Михајловиќ (Дража Михаиловиќ, б.н.), ја соопшти поддршката на Михајловиќ (Михаиловиќ, б.н.) на идејата за федерализам“. Мислењето на големосрпските „федералисти“ се разликувало, односно Милан Гавриловиќ и Слободан Јовановиќ сметале дека српската единица во рамките на Југославија треба да ги опфати сите територии населени со Срби, без разлика дали се тие во мнозинство или во малцинство, додека групата на Бранко Чубриловиќ ќе била задоволна доколку босанско-хрватската граница стане

ведени преку прогласи, преку гласилата на НОБ на Македонија, како и преку директните контакти остварени со населението. Притоа, секако, неопходно е да се има предвид посакуваниот ефект што требало да се постигне преку спроведеното разобличување, имено популаризација на НОБ, критика на Кралството на СХС/Југославија и одделување на населението од четничката организација. Впрочем, овие материјали јасно го покажуваат, го откриваат и го објаснуваат погубниот карактер на четничката организација во однос на македонските националноослободителни стремежи.

Тргнувајќи од поставената работа, Главниот штаб на народноослободителните партизански одреди на Македонија, во статијата „Македонскио народ во борбата против окупаторите и нивните помагатели“ (од септември–октомври 1942 година), меѓу другото, истакнува: „Југословенското правителство во Лондон... крој нови планови за поробување... на Македонскио народ... Дури партизаните се борат против окупаторите... Војчо Трбич... дејствува во Азот... каде големосрпската пропаганда има корен од миналото. Неговата пропаганда, оти овде живеат срби... оти не е дојдено времето за борба против окупаторите, оти нетребе да одиме во партизани бидејќи се тие водени од комунистите... му помагаат само на окупаторите“.²⁰ Исто така, во рефератот на Покраинскиот комитет на Комунистичката партија (КП) за Македонија по повод 25 години од Октомвриската револуција од ноември 1942 година пишува: „...југословенското правителство во Лондон... до ден денеска е нема нити со една дума загарантовано слободата на македонскиот народ...“. Агентите: „...на Дража Михајловиќ от тип

граница помеѓу хрватската и српската единица, но „сите тие инсистираат на тоа дека Македонија, Црна Гора и Војводина би требало да ѝ припаѓаат на автономната српска држава“. Југословенската влада во емиграција ја прифатила идејата за федерализам, меѓутоа не ја напуштила својата примарна цел – „аспирацијата да се обезбеди повоената српска хегемонија“. Сите „федералисти“ во Владата и во „армијата“ на Михајловиќ биле согласни дека Југославија треба да ја задржи династијата Караѓорѓевиќ и им ги оспорувале правата на Македонците да формираат автономна држава во рамките на Југославија. Оваа група била доминантно српска и, пред сè, заинтересирана српската единица да биде што е можно поголема. *Воените мисии на Соединетите Американски Држави во Македонија 1944-1945, документи*, т. I, избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов, (Скопје: ИНИ, 2008), 40-41.

²⁰ „Билтен на Главнио штаб на Народно-ослободителните партизански одреди во Македонија“, број 1-2, септембар-октомбар 1942 г. (ДАРМ, ф. НОБ, кут. 87, арх. бр. 224/а; АО ИНИ, ф. Весници и билтени..., кут. 80, бр. 224.).

на Трбича... ги цепи македонските партизани от Азот... и ги отклонуе от општата борба пот предлогот да ги чуват силите...“.

Тие „...дејствија, како на големобугарската, така и на големосрпската реакција, му одат само во интерес на окупаторите, има една цел, да го скрши единството на македонскиот народ, да го раздели на србомани и бугарофили...“.²¹ Потоа, во писмото на Кузман Јосифовски-Питу упатено до Месниот комитет на КП за Прилеп од 22 ноември 1942 година е посочено: „Македонскиот народен фронт ќе се бори... и против големосрпското завојување. Ништо нема заедничко со борбата на макед[онскиот] народ... Дража Михајловиќ“.²² Освен споменатово, во Прогласот на Централниот комитет (ЦК) на КП на Македонија (КПМ) од јуни 1943 година упатен до македонскиот народ се нагласува: „...станата је јасна... противмакедонската рола на разните агенти на големосрпските хегемонисти, као што је Војчо Трбиќ, на кого не му је до борба против окупаторите, ами за... разделување на македонскиот народ...“.²³ Во борбата за свое ослободување, Македонците можеле и требало да го постигнат своето единство само преку безмилосна борба против окупаторите, соработниците на окупаторите, но и против „секој опит на емигрантската југословенска влада во Лондон и нејнио министер воен Дража Михајловиќ да го воскреснат јаремот на големосрпската тиранија над македонскиот народ“, посочил делегатот на ЦК на КПЈ, Светозар Вукмановиќ-Темпо, во писмото од 28 февруари 1943 година упатено до македонските комунисти.²⁴ Во еден друг проглас на КПМ од август 1943 година се укажува на: „...непомирлива борба против големосрпските агенти пратениците на Дража Михајловиќ (Војчо Трбиќ и др.) кој сакајат да е повратат стара Југославија...“.²⁵ Циркуларното писмо на ЦК на КПМ од 10 октомври 1943 година испратено до нејзините организации се наложува политички да се разобличат Дража Михаиловиќ и неговите соработници во редовите на македонскиот народ, конкретно „да се укаже на политиката на насилното однародуење и теророт над македонскиот народ от страна на сите

²¹ *Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941-1945*, том I, книга прва (Скопје: ИНИ, 1968), 389.

²² *Извори за ослободителната војна*, том I, книга прва, 400.

²³ *Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941-1945*, том I, книга втора (Скопје: ИНИ, 1968), 148.

²⁴ *Извори за ослободителната војна*, том I, книга втора, 115.

²⁵ *Извори за ослободителната војна*, том I, книга втора, 250.

режими на бившата големосрпска власт во Македонија“ и „да се популариса нашата линија дека ние се бориме за исполнението на една нова, слободна и народна Југославија“. Во „таја нова Југославија ќе биди исполнета полната национална слобода и равноправност на српскиот, хрватскиот, словенечкиот, македонскиот и црногорскиот народ“.²⁶

Разоткривање на четничката платформа извршила и кичевската организација на КП преку својот орган *Радио билтен* кон крајот на 1942 година. Во таа насока, се истакнува дека Македонците не треба да ја слушаат големосрпската пропаганда бидејќи македонскиот народ не треба ништо друго да очекува од Дража Михаиловиќ освен „црно ропство“.²⁷ „За Македонците је најважно... да не паднат во клопка на страните пропаганди, нарочно бугарската, српската... Македонците требаат рака за рака со сите балкански народи да влезат во борба против окупаторите и нивните слуг (слуги, б.н.)... Да не се лажат со Дража Михајловиќ... Сите тије сакаат да ја продат Македонија за да таја невидит бела виделина никогаш. Али нивните темни и мрски планови имаат да им се расипат оти македонскиот народ одамна, уште од првите моменти на војната стана на страна на поробените народи од Европа и од целиот свет... Денеска секој чесен Македонец требаат да земат учестије во борбата за слобода не требаат да се чекат да крушата сама паднет во устата... Није треба да ја заслужиме поштено слободата... Тоа ќе бидет ако се позасилат борбите со масовно влегување на сите чесни и свесни Македонци во светата борба за слободата на Македонија а против окупаторот и народните предатели“.²⁸ Покрај ова, се нагласува: „Македонци не се лажете... од пристаниците на генерал Дража Михајловиќ. Денеска, појќе од секој пат... да бидете со партизаните, кој се најверните, најхрабрите и најчесните синови на Македонија...“.²⁹

Разјаснувањето на политичката и на националната програма на четничката организација било извршено и преку весникот *Илинденски пат* (орган на Народноослободителниот фронт на

²⁶ *Извори за ослободителната војна*, том I, книга втора, 358-359.

²⁷ *Кичево и Кичевско во НОВ 1941-1945, документи*, избор и редакција: Васил Јотевски, Симо Младеновски, Ѓорѓи Чакарјаневски (Кичево: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ – Кичево и Музеј „Западна Македонија во НОВ“ – Кичево, 1985), 94.

²⁸ *Кичево и Кичевско во НОВ 1941-1945*, 95.

²⁹ *Кичево и Кичевско во НОВ 1941-1945*, 101.

Македонија), и тоа во статијата на Киро Миљовски „Улогата на Дража Михајловиќ и македонскиот народно-ослободителен фронт“ во почетокот на 1944 година. Статијата требало да предупреди на опасноста од четничката организација за македонскиот Народно-ослободителен фронт и за слободата на „македонскио народ, печелена со цената на животите и крвта на најарните негови синови“. Дража Михаиловиќ е прикажан како претставник на големосрпската хегемонија, која заедно со југословенската емигрантска влада им подготвува на Македонците: „...васкрс на старото ропство, рестаурација на... Версајска Југославија... и монархија со крал Петар на чело...“, одрекување на правата на македонскиот народ не само „како равноправен народ, но и како народ воопште, систематско денационализирајне и србизирајне“. Истакнато е дека при засилувањето на „...Дражините банди... во Србија, тије ќе се засилат и во Македонија и би можеле да станат пречка на патот кон слободата...“ на македонскиот народ. Едновремено, се посочува дека голем дел од македонскиот народ, којшто години наназад бил: „...и је сега политички активен и борбен, ја разбрал одамна... хегемонистичката улога на Дража Михајловиќ и нема никога да се излажи“. Но, „...исто такаје истина оти има уште еден дел од нашиот народ неангажиран уште активно во ослободителната борба, незахванат од пламенот на востанието, без политичко искуство исковано во борба, политички неопитен и наивен. Ете, тој дел би можел при извесни условија да стани плен на секој кој му обећава нешто друго од то што преставува големобугарскиот... окупаторски режим. Во својата голема омраза против фашизмот...“ и во желба „...да се ослободи еднаш од него, тој би можел да наседни на секој демагог, па и на Дража Михајловиќ. Овоа важи нарочно за србоманските оази во Македонија, особено за тие незафатени уште од пламенот на народно-ослободителната борба“.³⁰ Во понатамошниот текст се нагласува минималното и ограничено влијание на Дража Михаиловиќ во Македонија и дека најефикасното средство во борбата против окупаторите и четничката организација претставува засилувањето на НОБ. Се истакнува дека тоа ќе го осигури ослободувањето на Македонија и еднаш „...спечелено војно и политичко оружје и употребено денес успешно против германо – бугарските... окупатори, ќе може утре – ако треба – да се употреби успешно и против секој кој се опита да

³⁰ Се однесува на Порече.

го врати ропството од пред 1941 година...“ , а македонскиот народ „лесно ќе го скрши и стариот, црвоточен јарем кој му го готви великосрпската хегемонија“. Борбата против четничката организација требало да се оствари во соработка со другите југословенски народи и тоа да означува изградба на нова федеративна Југославија, каде што секој народ ќе ги осигури своите права и националната слобода. Паралелно со ова, секој „македонски патриот“ кому му лежела „на срцето слободата на сопствениот народ“ требало да го разобличува Дража Михаиловиќ „...и неговото правителство... како гробари на националната слобода...“ на македонскиот народ.³¹

Покрај спроведеното разобличување преку прогласите на илегалната КП или органите на НОБ, се предвидувало и организирање „добар обавештајни апарат, кој ќе на време саопштава за снагите, наоружањето, моралот, кретането и што е најглавно намерите на непријателот“ и за дејноста на политичките струи каде што се вброени и „дражистите“.³²

Во прилепскиот крај од особено значење бил состанокот што се одржал во селото Браилово во јануари 1944 година помеѓу НОД и четничката организација. Од страната на четниците присуствувале Војче Трбиќ, извесениот капетан „чика Васа“, Стеван Диниќ (поранешен командант на полицијата во Прилеп во времето на Кралството Југославија) и уште 5 четници, а од страната на НОБ присуствувале Стоилко Ивановски-Планински и Милан Богев-Подземски.³³ Според Планински, на состанокот биле присутни и

³¹ „Илинденски пат“, година I, број 1, 2, 3, јануари, февруари, март 1944 год. (ДАРМ, ф. НОБ, кут. 82, арх. бр. 2062; АО ИНИ, ф. Весници и билтени, кут. 83, бр. 8728). Дел од текстот е објавен во: *Куманово и Кумановско во НОБ 1941-1945: документи*, избор, редакција и регистри Васил Јотевски, д-р Симо Младеновски, Горѓи Чакарјаневски, Тодор Чепреганов (Куманово: Општински одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОБ – Куманово, 1988), 375-376. ;

³² *Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941-1945*, том I, книга четврта (Скопје: ИНИ, 1975), 156.

³³ Во почетокот на јануари 1944 година Стоилко Ивановски-Планински бил испратен од Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди (НОВ и ПО) на Македонија во Азот и во Прилепско заедно со Јордан Лазоски-Сандански да организираат народноослободителни одбори. Двајцата воспоставиле контакт во Азот, но поради внимателноста на власта, се префрлиле во Прилепско и нивна најсигурна база била селото Десово. Пречка за нивното дејствување претставувало тоа што четничката организација вршела организирање во селата Браилово, Слечче, Секирци, Маргари, Долгаец и Зрзе, па Планински и Сандански имаат задача политички да го разобличат Војче Трбиќ.

уште 15-18 лица, од кои тој ги познавал само Драган Богомилец и Боге Жупан од селото Браилово. Војче Трбиќ укажал на тоа дека четниците се претставници на кралот и се борат „за кралот и татковината“, меѓутоа дека дотогаш создавале само организација и се подготвувале за вистинскиот моментот, односно за тоа кога „ке кажат нашите сојузници Англичаните и Американците“. На прашањето на Планински за односот на населението кон окупаторот, Војче Трбиќ одговорил: „Житото мора да го дават, и се друго, оти непријателот кйе ни смеќйава во работата, а по тој начин би се откриле“, а на кажувањето на Планински: „...вие позволявате (дозволувате, б.н.) да окупторот го оплйачка народот, па тогај и да си отидат окупаторите од каде ќе живејје народот“, му е посочено: „...се ќе ни дадат англичаните, па и жито“.³⁴

Дискусијата продолжила со прашањето на Стоилко Ивановски-Планински: „...кой ќе ви помогне да го истерате окупаторот?“, на што му е одговорено: „Сега нам ни треба помоќй да се организираме а това ни пракйа кралй и пари, оружйе и алишта“. Планински ја пренесува понатамошната дискусија: „Па добро што ќе ви оружйето, кога денеска не го употребувате за окупаторот, го питав. ’Мие нема векйе да лееме крв, занас ќе се борат англичаните и американците... Прво ќе йа победат Германија и тогај ќе дојдат англичаните до Прилеп и Битола тогај мийе, нашата организација ќе йа земеме власта‘. А што мислите за Советскиот Савез – ако тој и Црвената Армија дойде до Прилеп на местото на англичаните. Тогај се насмеја... и вели ’Советски Савез ќе се изарчи во борба со германците. Англија никој пат не била

На иницијатива на населението од Браилово и од Десово, Планински и Сандански решиле да се состанат со Војче Трбиќ со мисла дека соработката со четничката организација ќе биде можна само ако Војче Трбиќ ја прифати линијата на НОБ на Македонија. При престојот на Планински и на Сандански во селото Забрчани, кај нив пристигнал нивниот јатак Милан Богев-Подземски (од селото Десово), кој учествувал во договарањето на состанокот со четниците. Планински и Сандански се договориле да не одат заедно на состанокот стравувајќи од тоа дека четниците ќе се обидат да ги убијат, па затоа одлучиле да учествуваат Стоилко Ивановски-Планински и Милан Богев-Подземски. ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – досиеја водени од поранешната МВР/УДБ, doss. 42200146002 Трбиќ Василије Миливоје, А/К. 111/17, Изјава од Стоилко К. Иванов-Планински.

³⁴ ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – досиеја водени од поранешната МВР/УДБ, doss. 42200146002 Трбиќ Василије Миливоје, А/К. 111/17, Изјава од Стоилко К. Иванов-Планински.

победена ни сега ќе биде'... Тогај ме запраша капетанот: 'каква ќе вашата идеја и на којој платформи сте'...'". Планински изложил дека НОД води борба против окупаторот и дека тоа не чека погодни моменти за пружање отпор наспроти посоченото од капетанот дека четниците се борат „против окупаторот, но само со организиранје“. Во понатамошниот дел од состанокот се развила полемика помеѓу капетанот и Стоилко Ивановски-Планински околу бројната состојба на четничката организација и НОВ и ПО на Македонија и начинот на снабдувањето со храна. Четничката организација сосема отворено го изнела ставот за негирање на македонската национална посебност кога капетанот ги споменал Јужносрбијанците и тоа дека Скопје е престолнина на царот Душан, а „Прилеп кралјевикја Марка“. Разобличувајќи го четничкото движење, Планински образложил за „слободата“ којашто ова движење му ја предвидувало на македонскиот народ, на што Драган Богомилецот му одговорил: „...’даскале (Планински, б.н.) ти си бил попрос од нас, мийе срби сме се родиле, и срби ќе умреме, ја сум Драган богомилецот““. На ова, Планински вратил: „Ја му велев, може би има во Богомила како тебе срби, што не знајат како да се викат но во Македонија, македонскиот народ е Македонец“.³⁵

На состанокот дошле до израз длабоките спротивности меѓу целите и карактерот на двете движења. Додека четничката организација се залага за воспоставување кралско државно уредување во Југославија, и во тие рамки негација на македонскиот национален идентитет, НОД на Југославија е за разгорување масовна оружена борба против окупаторите за национално ослободување и политички промени, за изградување нова федеративна Југославија со рамноправни народи и федерални државни единици.³⁶ За состанокот одржан во селото Браилово, Стоилко Ивановски-Планински го известил Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија во писмото од 21 јануари 1944 година. Тој соопштува дека на 19 јануари стапиле во контакт со Војче Трбиќ: „...се састанавне у село Браилово. Тој човек ни ги меша конците... Работи

³⁵ ДАРМ, ф. ОЗНА/УДБ/РСВР/МВР – досиеја водени од поранешната МВР/УДБ, doss. 42200146002 Трбиќ Василије Миливоје, А/К. 111/17, Изјава од Стоилко К. Иванов-Планински.

³⁶ Даринка Петреска, „Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија и соседните ослободителни движења“ во Зборник *Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија (1941-1945)* (Скопје: МАНУ – ИНИ, 1997), 134.

со пари, и се фали со 700.000 'војника у отаџбини'. Барат 'Федеративна Југославија на чело со династија Караџорђевића'... Англија ќе победи, затоа није мораме да бидеме со нив... Псујат и Англ. и Америка, демек ја нећа ни они, но мора се иако нећеме, оти они ќе бидат победители и над S.S.S.R – това је адут со кој се служи (четниците, б.н.)... Капетано сака да се састане со Гл. штаб, 'да преговара за заедничка оружена борба против фашизмот'. – 'А политиката нека остане за после' – како он вели... пишете што мислите". Планински обрнува внимание на тоа да нема никаков компромис – „то је нашио став и право по линијата на нашата борба“.³⁷ Податоци за реализираниот состанок има и во писмото на секретарот на Вториот областен комитет на КПМ, Благоја Талески, упатено на 4 февруари 1944 година до членот на истиот комитет Пенко Здравкоски. Истовремено, според начинот на известувањето, забележливи се одразот и влијанието што ги оставило однесувањето на Стоилко Ивановски-Планински на состанокот во однос на македонскиот национален идентитет. Имено, во писмото е истакнато: „Пред 2 – 3 недели, др. Планински напрај една конфер[енција] со него (Војче Трбиќ, б.н.) во присуство на 15 селани. И доволно беше да се то препричава по целио крај и да се кара на Дражикевците: 'Сакаја овие кокошкарци да не прат уше Срби', 'Браво на Даскало (Планински) – македонци сме ние, вели' и т.н.“³⁸

При разобличувањето на четниците од подрачјето на границата Порече – Прилепско посебно се разоткрива нивното непризнавање на Македонците, при што се потенцира дека: „Ви сте постари Срби“, како што пишува Стоилко Ивановски-Планински во едно писмо од 30 јануари 1944 година.³⁹ Активност при разобличувањето на четничката организација во Азот развил споменатиот Стоилко Ивановски-Планински, кој во извештајот од 6 мај 1944 година упатен до Добривое Радосавлевиќ ќе забележи: „Од моја страна во поглед на србоманите се однесувам вака: раскринкување на старата Југославија, Д. Михајловиќ како човек кој ја накалемува старата... Југославија, истакнување на федеративната титова Југославија во која влегува Македонија како рамноправен член, борбата на нашиот народ од 903 (1903, б.н.) год., особено

³⁷ ДАРМ, ф. НОБ, кут. 22, арх. бр. 2522; АО ИНИ, ф. Народноослободителна борба (НОБ), кут. 26, бр. 2522. -

³⁸ *Извори за ослободителната војна*, том I, книга четврта, - 203.

³⁹ ДАРМ, ф. НОБ, кут. 22, арх. бр. 1188; АО ИНИ, ф. НОБ, кут. 26, бр. 1188.

борбата на нашата војска“. Населението посебно се интересирало за кралот и во тој поглед Планински се однесувал во согласност со одлуките на „АФ.В.Ј.“⁴⁰, т.е. дека народот треба да одлучи, а до завршувањето на војната кралот не смее да се врати во Југославија. Било потребно разоткривање на Дража Михаиловиќ, Војче Трбиќ, југословенската емигрантска влада и на кралот Петар II Караѓорѓевиќ. Во оваа смисла, Планински го напишал и прилогот „Новите ослободители на Македонија – Д. Михајловиќ и В. Трбиќ“, меѓутоа истиот не бил отпечатен поради технички причини. Тој сметал дека доколку затреба, може да се напише некој друг текст „затоа што многу ќе ми помогне“.⁴¹ Планински оценил дека во Азот треба да има и партизански одред за да се спречи наглото продирање на Војче Трбиќ, кој се „држи тврдоглаво“ пропагирајќи за „Срби, К. (крал б.н.) Петар, стара Југосл. (Југославија, б.н.) и т.н.“. Сметал дека преговори со Војче Трбиќ се можни само кога тој ќе се реши да капитулира и поради тоа против „него треба да се превзема мерки“, од кои за најефикасна се сметала дека е партизанскиот одред со којшто војнички ќе се дејствува и ќе се подготви „терен за пол. (политичко, б.н.) работење“ и, од една страна, Дража Михаиловиќ ќе биде раскриен, а од друга, ќе се растури материјал од кој наслението ќе може „да види нашата линија и т.н.“⁴²

Заради успешно разобличување на четниците и зацврстување на НОД на кумановското подрачје, биле одржани собири во селата Дренак, Канарево, Орах, Макреш и Жегљане. „Скоро сите беа успешни и би можело да се каже дека и покрај репресалиите, кои ги вршеа Дражиновците над селаните, народот јасно ја гледа исправноста на нашата борба и со нас е“, пренесува Вера Ацева (заменик-политички комесар на кумановскиот баталјон „Јордан

⁴⁰ Се однесува на Второто заседание на АВНОЈ, на кое, на 29 ноември 1943 година, е донесено Решение дека Југославија ќе се изгради на федеративен принцип, кој ќе им осигури полна рамноправност на Србите, Хрватите, Словенците, Македонците и на Црногорците, односно на народите на Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и на Босна и Херцеговина. Основајќи се на правото на секој народ за самоопределување, вклучувајќи го и правото за отцепување или соединување со други народи, и на македонскиот народ му било признаено правото за национална слобода и држава во идната југословенска федерација. *Зборник на документи од Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ)* (Скопје: ИНИ, 1964), 48-49.

⁴¹ ДАРМ, ф. НОБ, кут. 22, арх. бр. 1191.

⁴² ДАРМ, ф. НОБ, кут. 22, - арх. бр. 1192; АО ИНИ, ф. НОБ, кут. 26, бр. 1192.

Николов⁴³) во писмото од 21 декември 1943 година упатено до секретарот на Месното поверенство на КПМ – Куманово, Методи Антоv.⁴³ Собири или конференции биле одржани и во други села на Кумановско-кратовскиот терен: Довезанце, Татомир, Скачковце, Филиповце, Вакаф и Топаловиќ, каде што пред тоа (во декември 1943 година) поминале четниците. Дража Михаиловиќ бил разобличен.⁴⁴ Во писмото на Љупчо Арсов (член на Петтиот областен комитет на КПМ) од 16 јануари 1944 година упатено до Методи Антоv се посочува дека е неопходно да се започне со разобличување на четниците,⁴⁵ додека од одговорот на Методи Антоv до Петтиот областен комитет на КПМ од 22 јануари се дознава за започнатата засилена пропаганда за „раскринкавање на дражиновци“. Методи Антоv пишува: „Јас поставив на поверенство (Месното поверенство на КПМ – Куманово, б.н.) уште веднага да со това започне. Исто така и на Н.О.К. му поставив това у задатак. Надаме се оти ќе има успех... Раскринкаванје ќе биди продолжително. Секој пат кога се најдиме со поверенство, во секо писмо до него ќе подвлечувам за дражиновци и др.“⁴⁶

Иако на територијата на Македонија била формирана четничка организација, сепак таа не претставувала значаен фактор. Дел од целокупните политички и вооружени напори преземени од страна на НОД за да се спречи ширењето и влијанието на четничката организација и таа да биде разбиена и уништена претставувало и разобличување на истата. Четничката организација дејствувала само на одреден простор, немала силина и масовен карактер за да му се спротивстави, да го сопре и да го стави под контрола НОД на Македонија и со тоа да го доведе во прашање остварувањето на природното право на македонскиот народ за национална слобода и државност. Ова, пред сè, се потврдило со успешниот развој на НОБ на Македонија во 1943 и во 1944 година.

⁴³ *Куманово и Кумановско во НОВ 1941-1945*, - 283.

⁴⁴ *Куманово и Кумановско во НОВ 1941-1945*, - 306.

⁴⁵ *Куманово и Кумановско во НОВ 1941-1945*, - 326.

⁴⁶ *Куманово и Кумановско во НОВ 1941-1945*, 339-340.

Aleksandar SIMONOVSKI

THE EXPOSURE OF THE ČETNIK PLATFORM BY THE
NATIONAL LIBERATION MOVEMENT OF
MACEDONIA

- s u m m a r y -

In the platform of the četnik organization of Dragoljub Mihailović-Draža for the post-war structure of the Kingdom of Yugoslavia, this Kingdom was envisaged as a constitutional and parliamentary federation with three federal units: Serbian, Croatian and Slovenian. According to this project, Macedonian national identity was denied, the Macedonians were considered as a part of the Serbian people while their territory as a Serbian. Therefore, this četnik platform with its consequences for the national liberation struggle of the Macedonian people during the World War II, was exposed by the National Liberation Movement of Macedonia.